

У ОДБРАНУ КЊИГЕ “ПРАВОСЛАВЉЕ У УСОРСКОМ КРАЈУ – ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД” АЛЕКСЕ П. КАСАПОВИЋА

Анстракт: Аутор се осврће на текст Драгише Д. Васића “Критика злоупотребе историје у књигама Алексе П. Касаповића и Амира Брке”, објављеног у Гласнику Удружења архивских радника Републике Српске, год. IX, бр. 9 за 2017. годину (странице 317–336), са тежиштем на део који се бави критиком историографског рада Алексе Касаповића. Трагајући за философским основама Васићевог приступа историјској науци, аутор настоји да проникне у сву оправданост ставова изнетих у горенаведеном тексту.

Кључне речи: Драгиша Д. Васић, Алекса П. Касаповић, Усора, Усорски крај, Теслић, историјско истраживање, критика.

*Под Мраморком Булитова сјена,
а под сјеном кости булитовске.
Тај је Булит многе тајне знао,
све на тасу земљу је вагао.
Мјерио је кожом једног брва,
захватајућ’брда и долине
атар вјечни селу направио...*

Историчар и универзитетски професор Драгиша Д. Васић (даље: Драгиша Васић) одабира и обрађује теме из локалне историје, по којима ће остати познат и заслужан у српској историографији. Место рођења (*genius loci*) га је на невидљиви староримски начин вукло према завичајним темама. Важне су његове књиге *Теслић и околина у вријеме трансформације феудализма у капитализам (1878–1941)*, Бања Лука 2014, као и *Дестилација Теслић – 120 година (1896–2016)*, Бања Лука 2016. Као предавач на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци од 2012. године, држао је методолошке предмете (Помоћне историјске науке и Увод у историјске студије). Историјска методологија је комплексна дисциплина, која се начелно налази између формалне логике и теорије историјског мишљења. Она је у нас Срба недовољно обрађивана, понајбоље на страницама оних професора који су се

бавили општом савременом историјом, попут Андреја Митровића и Мирослава Јовановића.¹

Када је биран у звање доцента за поменућу научну област, комисија је била свесна да се “мали број историчара бави темама из уже научне области Помоћних историјских наука, па су малобројни научни радови из ове области. Такође, чињеница је да се на студијским програмима за историју у неким другим срединама на које се угледамо (Универзитет у Београду) за наставника предмета Увод у историјске студије бира обично најмлађи доцент”.² Непуну годину дана касније Драгиша Васић је биран за доцента у научној области национална историја³, а у јулу–августу 2023. је изабран за редовног професора за научну област историја савременог доба.⁴

Драгиша Васић је аутор уџбеника за 9. разред основне школе у Републици Српској. У широком дијапазону наративних форми, од историје јасно омеђеног простора (Теслићки крај), преко писања уџбеника, Драгиша Васић се декларисао релативно скоро и као критичар, могло би се рећи, “београдске другосрбијанске чаршије” и њој некаквог припадајућег историјског размишљања и “наратива”.⁵ Пре тога, критиковао је и издавачки подухват Епархије зворничко-тузланске *Православље у Усорском крају – историјски преглед* из 2016. године.

Чини се да је мало ко умакао Васићевом беспопштедном критицизму односно критизерству. Укратко, Драгиша Васић је историчар који је досадашња универзитетска звања прошао преко исцрпно обрађених тема из локалне историје (монографске публикације), затим политичке и друштвене историје (углавном студије и расправе). Из последњег извештаја за избор у највеће звање читамо да Драгиша Васић предаје студентима и архивистику,

¹ Видети: Мирослав Јовановић, Радивој Радић, *Криза историографије – српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века*, Београд 2009.

² Извјештај Комисије о пријављеним кандидатима за избор наставника, Комисија у саставу проф. др Ђуро Тошић, проф. др Славиша Перић и доц. др Марко Шуица, Бања Лука, 4. октобар 2012.

³ Извјештај Комисије о пријављеним кандидатима за избор наставника и сарадника у звање, Комисија у саставу проф. др Дарко Гавриловић, проф. др Дејан Микавица и проф. др Радивој Радић, Бања Лука, 23. септембар 2013.

⁴ Извјештај комисије о пријављеним кандидатима за избор наставника и сарадника у звање, Комисија у саставу проф. др Мира Радојевић, проф. др Александар Животић, проф. др Слободан Бјелица, Београд – Нови Сад, јул–август 2023.

⁵ Драгиша Д. Васић, “Историја и национални идентитет у сарајевској магли: примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива”, *Токови историје* 2/2020, 209–232; Васићу су одговорили: Дубравка Стојановић, “Скинути капе и ћутати. Поводом текста ‘Историја и национални идентитет у сарајевској магли: Примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива’ Драгише Васића”, *Токови историје* 3/2020, 209–225. и Нуснија Камберовић, “Sarajevska magla i teslićko-banjalučka ‘vedrina’: nenaučni stavovi u tekstu Dragiše D. Vasića o ‘bošnjačkom istorijskom narativu’”, *Токови историје* 3/2020, 227–243. Препирка се наставила: Драгиша Д. Васић, “Како је и зашто пала ‘декларисана одбрана историје’ Дубравке Стојановић и Хусније Камберовића”, *Токови историје* 2/2021, 231–255.

која спада у историјску пропедеутику, поред историје историјског метода, палеографије, археографије и других сродних дисциплина. Међутим, нигде нисмо, ни у извештајима комисија, нити у електронским каталозима библиотека српских земаља пронашли неке његове радове на тему архивистике, архивске праксе или архивске теорије.⁶

Васићев текст *Критика злоупотребе историје у књигама Алексе П. Касаповића и Амира Брке* стоји на позицијама типолошки класичног и најзаступљенијег приступа у српској историјској науци, који пати и болује од онтологизма. У том приступу се рефлектује позитивистички ехо и један наиван став да је историја по себи истина и да је задатак историчара да објашњава истину, као какав проповедник и чувар светости и савести. Истина, у историографији не може бити поклапања научничке наративе са оним што се десило, то је лако замишљена, али немогуће остварива мисија. Историчари који трагају за апсолутном истином доживљавају себе као проповеднике вредности које нити могу да докажу некаквом научном методом, нити за њу могу да плате одговарајућу цену (моралну, гносеолошку, епистемолошку). Историчари “истине” краја 20. и почетка 21. века су српски епигони идеологизирајућег система (не нужно политички идеолошког) и кастинске затворености, а нема никакве сумње да управо са таквих позиција наступа и Теслићанин Драгиша Д. Васић, професор Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци.

Полемика, како је негована у српској књижевности и историографији 19. века, нестала је у савременом простору, али је у наше време њој животни дух удахнуо поново Драгиша Васић. Она се свела на некултурну дисквалификацију интелектуалног супарника, неутемељену етикетацију, али и на низ петиција које се немилице потписују и рекламирају у сајбер-простору. Многи историчар данас према таквим бесмисленим петицијама које се, по правилу, залажу за тривијалне интересе, нема рационални отклон и радо их потписује. Ипак, циљ овог текста је да се објасни контекст, да се докуче мотиви и утемељеност критике Драгише Васића на књигу Алексе П. Касаповића *Православље у Усорском крају – историјски преглед* (Бијељина – Бања Лука 2016). Обрачун са публицистом Амиром Брком, његовим комшијом-земљаком из Тешња је мотивисан, у психолошком смислу, без икакве сумње, зајевицама са ватрених линија антагонизама и зачаурених траншеја омразе новије

⁶ Литература о архивској науци је на великим светским језицима позамашна, а ред је да наведемо темељите наслове, барем на енглеском језику, који могу да инспиришу све заинтересоване за архивистику (теорију и праксу): *Encyclopedia of Archival Science*, edited by Luciana Duranti and Patricia C. Franks, London 2015. и Charlie Arp, *Archival Basics - A Practical Manual for Working with Historical Collections*, London 2019, а за историју историјског метода видети: Page Smith, *The Historian and History*, New York 1964; G. J. Renier, *History Its Purpose and Method*, New York 1965. и Marc Bloch, *Historian's Craft*, New York 1953. Сви наслови су за библиотеку Архива Српске Православне Цркве набављени старањем и добротом протојереја-ставрофора Миладина Вуковића, архијерејског намесника теслићког.

прошлости. Та страна локал-патриотског титанског загрљаја је сасвим јасна и профилисана.

Нема “употребе” нити “злоупотребе” историје, бар не у античком, нити у хронолошки ближем постренесансном смислу. Историја изворно никада није била органон, то би Драгиша Д. Васић као универзитетски методолог требало да зна. Историја је за творце ове дисциплине увек била архивско извориште и текстолошка конструкција⁷, која је естетички имала тежњу да буде заокружена прича не би ли одолела забору и времену: *κτῆμά τε ἐς αἰεὶ*, односно *possession for all time* или по другом преводу *everlasting possession* (Thucydides, *Historiae* I 22, 4). Када се дода “зло”, као аксиолошки префикс, творац или заступник такве рогобатне речи и синтагме се управо објављује као слуга (роб) онтологизма, једног кумира који хуманистичким наукама, нарочито историографији није потребан. И којој реалној политичкој сили или духовном начелству је нужно потребна употреба, односно злоупотреба историје?

Васићева критика књиге *Православље у усорском крају – историјски преглед* (Бијељина – Бања Лука 2016) је немилосрдна и чини се да се на моментима судара са границама доброг укуса. Свакако да је, као изузетан познавалац историје Теслића и околине, у тумачењима и закључцима Алексе Касаповића Драгиша Васић пронашао пропусте, али товарећи му на душу “злоупотребу историје”, а да се не сагледа добро и трајно у истраживачком раду другог, декларише писца негативног приказа као хипокритичног критичара, суровог пресудитеља *ex cathedra* туђег историографског текста.

Васићу, изгледа, смета што је књига имала “старатеља” Миладина Вуковића⁸, архијерејског намесника теслићког, иако га је исти позивао да узме учешћа у пројекту “Православље у усорском крају”, што су била предавања, истраживања, размена искустава и слично. Неспорни ауторитет за историју Теслића и околине каже: “Учешће сам отказао због нејасности концепције пројекта и заузетости другим пословима”.⁹

Али је зато написао подужу критику са тенденцијом да потпуно дисквалификује Алексу Касаповића и његов рад. У уводу Васић говори о аматерима “који прошлост не тумаче из ње саме, већ у исту уз свога времена пројектују виртуелна права и славу заједнице којој припадају..., а неријетко и личне фрустрације”.¹⁰ А зар сам Драгиша Васић није фрустриран цитирањем у Касаповићевој књизи археолошких радова Ћире Трухелке или радова Павла Анђелића и Марка Вега, јер су последња двојица, говорећи о њима *ad hominem*, били ђаци “фрањевачких гимназија”?¹¹

Драгиша Васић пише:

⁷ Tim Whitmarsh, *Ancient Greek Literature*, Cambridge 2004, 106–138.

⁸ Драгиша Д. Васић, “Критика злоупотребе историје у књигама Алексе П. Касаповића и Амира Брке”, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* 9/2017, 317.

⁹ Д. Д. Васић, н. д, 318.

¹⁰ Исто, 317.

¹¹ Исто, 319–320.

*Стефан Драгутин је био краљ Србије од 1276. до 1282. године. Након што је био принуђен да се у Србији одрекне трона, угарски краљ му је, као своме зету и вазалу, дао на управу Мачву, Срем и Усору (1284–1316). О његовој владавини земљом Усором веома се мало зна, а и то што се зна Касаповић није нашао у ограниченом фонду грађе за своју књигу.*¹²

Оптужујући Касаповића за паушалност и површност, за “лишеност осјећаја за проток времена” и сам, што се види у претходним цитатима, уме да буде непрецизан и неодређен. Управо би, из његових редова, произашло да краљ Стефан Драгутин после Дежевског сабора 1282. године, добивши на управу Усору и заокруживши своје поседе од Кучева и Браничева на истоку, преко Поморавља, Београда, данашње Мачве, затим Соли и даље на запад, није био краљ Србије! Напротив, савременици попут *Anonymi descriptio Europae Orientalis* га око 1308. године називају “краљем Србије” (*rex Seruie Stephanus*), а његовог брата Милутина “краљем Рашке” (*regnans in Rasia*).¹³

Паушалност се продужава:

*Неки писци историје у XIX вијеку записали су да је постојало предање по коме су за вријеме краља Драгутина и његових синова подизани бројни манастири по Босни, а за шта нема потврде у другим изворима.*¹⁴

Сложени и далеки свет средњег века оставио нам је у наслеђе обиље традиције. Таква предања нису само народна, и често их позитивисти, попут Васића, одбацују јер не налазе “потврде у другим изворима”. Прича о Драгутиновим задужбинама у Подрињу и на северу Босне, о тамошњим православним манастирима не извиру искључиво из народног предања, како је записао Драгиша Васић, то свакако јесте предање, али традиција фиксирана у јасној литерарној форми, у наративним српским летописним и генеолошким изворима. Са друге стране, требало би рећи како најновија археолошка истраживања манастира Папраће, на пример, показују да је он старији од писаних извора XVI века у којима се први пут помиње.

Сада долазимо до врхунца: “Старатељ” Касаповићевих књига протојереј-ставрофор Миладин Вуковић је у првом предавању из циклуса Историја православља у Поусорју казао да је Стефан Драгутин Немањић “пресудна личност (...) за Поусорје и комплетна ова прича не би имала смисла ако он не би у позадини био као ауторитет”.¹⁵ У вези са овим ваља нагласити да вредност књиге Алексе Касаповића лежи у хипертексту, у намери да се актуализује једна личност из најзначајније средњовековне српске владарске

¹² Исто, 324.

¹³ Тибор Живковић, Владета Петровић, Александар Узелац, *Anonymi descriptio Europae Orientalis* – Анонимов опис Источне Европе, критичко издање текста на латинском језику, превод и филолошка анализа Драгана Кунчер, Београд 2013, 124.

¹⁴ Д. Д. Васић, н. д, 324.

¹⁵ Исто.

породице, Свети краљ Стефан Драгутин, Св. Теоктист, који је реално управљао земљом у којој се налази данашњи Теслић. Књига је уклопљена у културни програм, историјски оправдан и документован, а који се крунисао доношењем честица моштију краља Драгутина и подизањем споменика овом средњовековном српском владару у граду. На тај начин је Српска Православна Црква, конкретно Теслићко намесништво Епархије зворничко-тузланске, подсетила у јавном простору на јасне историјске речи српских родослова и летописа, тј. на историјске заслуге “Стефана Краља садржеца Срем и Оусор’скоу земљу”; а то је “Стефанъ же краљ Срему и Оусоре, сынъ храпавога краля, братъ же старей Милутина краля”.¹⁶

Драгиша Васић наставља са хиперкритицизмом, он мора тако, он не зна другачије, јер он је историчар “од струке”. Зато му смета податак код Касаповића да је Гај Јулије Цезар, “по неким тврдњама”, како се сам писац књиге ограђује, боравио у Бањи Врућици. Уосталом, зар Бања Врућица није на месту где су биле римске *aquae*, да су тамошњи термални извори несумњиво римског порекла?¹⁷ Даље, ни хајдук Гојко, по коме је вис Гојаковац добио име, у Церовици не може, по Васићу, бити “стварна личност”. Ни прича о “првом становнику Младиковина”, Булиту и његових девет синова, не сме да се узима у локалној историји, јер нема писаних извора, али на гробљу у Младиковинама постоји Булитов мраморак, старински видљива и упадљива камена обрада за коју народ везује своје предање. Све те приче немају потврду у писаним изворима, па морају, према чистунској и кастрираној историографској поетици људи попут Драгише Васића, да се одбаце и сместе у безвредна предања. Са друге стране, он оптужује Касаповића још и за плагирање свога текста “Историјски коријени насеља и топономастичке одлике теслићког краја”, а везано за приче о постанку села Угодновић, као да такво локално предање Касаповић, као Теслићанин и дугогодишњи председник Општине Теслић, није могао да чује на самом терену.

Своју критику Драгиша Васић је завршавао мислима:

*Псеудоисторијска тумачења прошлости усорског краја у овдје критикованим књигама штетно утичу и утицаће на обликовање историјске свијести великог броја људи и друштвених група, као и на њихове међусобне односе. Касаповићева књига је штампана у тиражу од 1.000 примјерака...*¹⁸

Драгиша Васић је типичан историчар изникао са позитивистичког тла, који вреднује текст на основу његове фуснотне мреже и који даје превелику моралну, етичку и сазнајну важност свему написаном, толику важност да се то граничи са фетишизмом. Васићеви уџбеници се штампају у много већем

¹⁶ *Стари српски родослови и летописи*, ур. Љубомир Стојановић, Сремски Карловци 1927, 48, 50.

¹⁷ Bojan Stojnić, *Banja Vrućica – vijek u službi zdravlja*, Banja Vrućica 2019, 10.

¹⁸ Д. Д. Васић, н. д, 335.

тиражу, са намером да баш обликују свест људи, генерација који ће бити учесници друштва и носиоци друштвеног развоја.

У новије време били смо сведоци шире јавне критике Васићевог уџбеника због чињенице да није потписао глумца Чарлија Чаплина и сцену из филма “Велики диктатор”, где се извргава руглу вођа Немачког рајха Адолф Хитлер. Аутори примедби су сматрали да је писац уџбеника довео ђаке у заблуду, јер се глумац из комедије гротескно нашао поред наслова лекције о највећем страдању у XX веку. Драгиша Васић се позивао на факте да је реч у исувише познатом кадру и да ученици треба да истражују.¹⁹

За разлику од Драгише Васића, који у свом уџбенику није потписао Чарлија Чаплина, оставивши тако његову “нему” слику ван контекста, Алекса Касаповић не само да на много места цитира и наводи Драгишу Васића, него га уредно бележи и у списку литературе, чиме су у старту немогуће оптужбе за злонамеран плагијаризам. Књига *Православље у усорском крају – историјски преглед*, по широкој концепцији и различитој и разноврсној изворној основи, мора да има и пропуста и мањкавости. Али, она није заслужила крајње негативну и разорну критику коју јој је у жару увређеног ауторитетног познаваоца локалне историје посветио проф. др Драгиша Д. Васић.

Библиографија:

Marc Bloch, *Historian's Craft*, New York 1953.

Драгиша Д. Васић, “Критика злоупотребе историје у књигама Алексе П. Касаповића и Амира Брке”, *Гласник Уоружења архивских радника Републике Српске* 9/2017, 317–336.

Драгиша Д. Васић, “Историја и национални идентитет у сарајевској магли: примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива”, *Токови историје* 2/2020, 209–232.

Драгиша Д. Васић, “Како је и зашто пала ‘декларисана одбрана историје’ Дубравке Стојановић и Хусније Камберовића”, *Токови историје* 2/2021, 231–255.

Tim Whitmarsh, *Ancient Greek Literature*, Cambridge 2004, 106–138.

Encyclopedia of Archival Science, edited by Luciana Duranti and Patricia C. Franks, London 2015. и Charlie Arp, *Archival Basics – A Practical Manual for Working with Historical Collections*, London 2019.

Тибор Живковић, Владета Петровић, Александар Узелац, *Anonymi descriptio Europae Orientalis – Анонимов опис Источне Европе*, критичко издање текста на латинском језику, превод и филолошка анализа Драгана Кунчер, Београд 2013, 124.

Извјештај Комисије о пријављеним кандидатима за избор наставника, Комисија у саставу проф. др Ђуро Тошић, проф. др Славиша Перић и доц. др Марко Шуица, Бања Лука, 4. октобар 2012.

¹⁹ <<https://www.nezavisne.com/novosti/obrazovanje/Carli-Caplin-umjesto-Hitlera-u-udzbeniku-istorije-za-deveti-razred/791110>> (приступљено 10. марта 2024)

Извјештај Комисије о пријављеним кандидатима за избор наставника и сарадника у звање, Комисија у саставу проф. др Дарко Гавриловић, проф. др Дејан Микавица и проф. др Радивој Радић, Бања Лука, 23. септембар 2013.

Извјештај комисије о пријављеним кандидатима за избор наставника и сарадника у звање, Комисија у саставу проф. др Мира Радојевић, проф. др Александар Животић, проф. др Слободан Бјелица, Београд – Нови Сад, јул–август 2023.

Мирослав Јовановић, Радивој Радић, *Криза историографије – српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века*, Београд 2009.

Husnija Kamberović, “Sarajevska magla i teslićko-banjalučka ‘vedrina’: nenaučni stavovi u tekstu Dragiše D. Vasića o ‘bošnjačkom istorijskom narativu’”, *Токови историје* 3/2020, 227–243.

G. J. Renier, *History Its Purpose and Method*, New York 1965.

Page Smith, *The Historian and History*, New York 1964.

Стари српски родослови и летописи, ур. Љубомир Стојановић, Сремски Карловци 1927.

Дубравка Стојановић, “Скинути капе и ћутати. Поводом текста ‘Историја и национални идентитет у сарајевској магли: Примјери политизације и митологизације бошњачког историјског наратива’ Драгише Васића”, *Токови историје* 3/2020, 209–225.

Војан Стојнић, *Banja Vrućica – vijek u službi zdravlja*, Banja Vrućica 2019.

<<https://www.nezavisne.com/novosti/obrazovanje/Carli-Caplin-umjesto-Hitlera-u-udzbeniku-istorije-za-deveti-razred/791110>> (приступљено 10. марта 2024)